

Amsterdamse
Waterleidingduinen

Februari 2018 |
Jaargang 28, nummer 1

Natuuronderzoek

Natuurberichten uit de Amsterdamse Waterleidingduinen

waternet

waterschap amstel gooi en vecht
gemeente amsterdam

Van de redactie

Zelf ben ik vrij willekeurig op 26 september 2017 (eindelijk) met roken gestopt. Niettemin is een nieuw jaar dé tijd voor goede voornemens. Toen ik daar over nadacht kwam ik er achter dat er één in 2017 niet gered heb. Ik had me zo voorgenomen om in één kalenderjaar twee nieuwsbrieven uit te brengen. Het is wel bijna gelukt. En die paar weken verschil doen niets af aan het feit dat er nu toch weer eentje ligt.

Afgelopen november ontvielen ons liefst twee in ons gebied actieve vogelaars. Hans Vader was een icoon, met een staat van dienst die meer dan een halve eeuw besloeg. Er zullen weinig vrijwilligers zijn die hem niet kenden. Kort daarna overleed Luc Leermakers volkomen onverwacht – en veel te jong. Twee bevlogen vogelaars die door velen zullen worden gemist.

Intussen draait de wereld (on)rustig door. Soms is dat business as usual. Het is winter en de dagen zijn weer kort. Er zit weer een waterspreeuw in de AWD. En er zijn een paar actievoerders het hartgrondig oneens met gepland natuurbeheer. Als beginnend ecooloog bij een andere beheerder vertrouwde een ervaren rot in het vak me ooit toe: "Je kunt beter je schoonmoeder om zeep helpen, dan een boom omzagen. Dat geeft minder gedoe". Dat hebben we gemerkt. Een mooi stuk over inventarisaties voor het bosbeheer heb ik nu maar uitgesteld, omdat het beheer zelf ook is uitgesteld. Doodzonde is dat we extra, niet wettelijk verplichte inventarisaties hebben uitgevoerd die straks, als we echt gaan beginnen, minder actueel zijn.

Het damhertbeheer is weer in volle gang. Afgelopen najaar diende het hoger beroep bij de Raad van State dat enkele tegenstanders van ingrijpen in de populatie hadden aangespannen. De uitkomst was dat de indieners op geen enkel punt in het gelijk werden gesteld en het beheerplan volledig uitgevoerd kan worden. Bijna was de zeldzame duinwespenorchis door vraat van damherten verdwenen, maar de soort

lijkt gered door noodmaatregelen die Waternet in samenspraak met de orchideeënwerkgroep heeft getroffen. Een betrokken lid doet daar verslag van. Hopelijk zijn de rasters over een paar jaar niet meer nodig. Actief bestrijden is bepaald niet het leukste onderdeel van beheren, maar soms wel nodig. Waternetter Luc Geelen doet uit de doeken hoe wij omgaan met de invasieve rimpelroos.

Bijzonder is de fotorubriek van dit keer. Het is een oude foto. De alweer ruim vijf jaar geleden overleden fotograaf Harm Botman was geen vreemde in de AWD. Zijn collectie paddenstoelen is nu gedigitaliseerd en ondergebracht bij Waternet.

Speciaal weer zorgt niet alleen voor speciale vogels. Ben Kruijsen doet verslag van hoe zuidelijke nachtvliners dit jaar in de AWD verdeeld raakten. Over de konijnen heeft Mark van Til een minder vrolijk verhaal te vertellen. Dan is het verhaal van een andere Waternetter – André Immerzeel – een stuk opbeurender. Op basis van oude bronnen zijn de gebouwtjes in de AWD met cultuurhistorische waarden weer in de oorspronkelijke staat gerestaureerd.

Het is prachtig wanneer natuur ingepast kan worden in ons waterwinstelsysteem. Er zijn verregaande plannen om werkpaden op te heffen. Ten bate van de natuur. En dan is er ook nog nieuws uit 'de oost'. Op onze beheerlocatie in Loenen werd een deel van het mysterie van de reizen van de grote karekiet onthuld.

Tot slot gebeuren er soms kleine wonderen. Althans, volgens paddenstoelenkenners.

Ik eindig dit redactioneel waarmee ik begon. Een goed voornemen. Dit jaar wel twee nieuwsbrieven?

Vincent van der Spek

Adviseur natuurbeheer en recreatie

Februari 2018

Zeldzame trekvliners in de AWD

Door Ben Kruijsen

Midden oktober kende West-Europa opvallend hoge temperaturen. Een orkaan, die nu eens niet op de Caraïben afstevende, maar regelrecht richting Ierland ging, stuwde warme lucht voor zich uit richting het vasteland van Europa. Op maandag 16 oktober sprak het KNMI van de warmste 16 oktober ooit sinds het begin van de officiële metingen en op dinsdag verplaatste een langgerekt warmtefront zich vanuit Zuid-Europa noordwaarts. De lucht bevatte roetdeeltjes afkomstig van de grote bosbranden in Portugal en zanddeeltjes uit de Sahara. De oranje-omfloerste zon werd die dag in ons land overal waargenomen. "Zou dit bijzondere weer invloed hebben op de insectenfauna?" was de vraag die bij mij boven kwam drijven.

Op woensdag 18 oktober keerde de weerkundige rust terug in ons land en ging ik 's avonds met collega-nachtvliners op onze vaste monitoringlocatie op het Groot Zwartveld nachtvliners vangen. We vingen drie zeldzame trekvliners uit zuidelijke streken: twee exemplaren van de roodstreepspanner (Afbeelding 1) en één exemplaar van de satijnlichtmot (Afbeelding 2). Ik plaatste de waarnemingen op Facebook met de vraag of er meer waarnemingen van beide soorten gedaan waren. → pag. 3

Inhoud

- 2 Zeldzame trekvliners in de AWD
- 3 In memoriam: Hans Vader
- 5 Verdwijning en terugkeer van de Duinwespenorchis
- 6 Nieuwe natuurvriendelijke oevers
- 8 In beeld (fotorubriek)
- 8 Duinraadsel
- 9 Natuurwonder in de AWD
- 10 Opknappbeurt historische parels
- 12 Konijnen steeds meer teruggedrongen
- 14 Rimpelroos bezorgt rimpels en grijze haren
- 16 Reislust van de grote karekieten ontrafeld
- 17 Antwoord duinraadsel
- 17 Colofon

→ vervolg pag. 2

Zeldzame trekvlinders in de AWD

Afbeelding 1. Roodstreepspanner, Groot Zwartevelde, 18 oktober 2017 (Ben Kruijsen)

Afbeelding 2. Satijnlichtmot, Groot Zwartevelde, 18 oktober 2017 (Jan Bischoff).

Al gauw stroomden de reacties binnen en bleek dat vlinderaars beide soorten die dag of zeer recent gevangen hadden, bijvoorbeeld in de duinen bij Bakkum en verder bij Alphen aan den Rijn, Oegstgeest en IJmuiden. Op waarneming.nl zag ik meer waarnemingen uit de westelijke helft van ons land. In België werd ook een opvallend aantal roodstreepspanners gemeld en in Zuid-Engeland doken maar liefst 200 exemplaren van deze spanner op bij één lichtval. Het vermoeden van een influx van zuidelijke trekvlinders in West-Europa werd zo bevestigd. Naast genoemde soorten had ook de zeldzame zuidelijke grasuil dit jaar in oktober een opvallende piek. Niet alleen vogels reageren dus op sterke luchtstromingen, maar ook nachtvlinders zijn gevoelig voor dit soort weerkundige invloeden.

Ben Kruijsen is vrijwillig organisator van de nachtvlindermonitoring in de AWD

In memoriam: Hans Vader (1940–2017)

Afbeelding 1. Hans op vinkenbaan 2017 (Christien Kemp).

Op 13 november 2017 is rasvogelaar, vrijwilliger en oud-boswachter Hans Vader overleden. In het voorjaar van 2017 werd lymfeklierkanker bij hem ontdekt. Hans is 77 jaar geworden.

Hans is van grote betekenis geweest voor het vogelonderzoek in de AWD, Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, Sovon en het ringonderzoek. Groot vogelkenner, scherp waarnemer, onvermoeibaar en nieuwsgierig onderzoeker, kritisch en praktisch natuurbeschermer, veldman, auteur, humorvolle enthousiaste verhalenverteller en leermeester, zo zou je Hans kunnen omschrijven. Hier kunt u meer lezen over waarom Hans van zo'n grote betekenis was voor de vogels in de AWD.

Hoe het begon

Hans werd geboren op 29 oktober 1940 in Haarlem. Als kind al speelde hij in de natuur. Toen hij op de bakkersschool zat kreeg hij van een vriend een kist met (naamloze) eieren. Dit werd het begin van een levenslange passie voor vogels. Ze gingen geregeld per tram richting Zandvoort en stapten uit bij de 'manege' (waar nu ecoduct Zandpoort ligt) om te struinen. Hier kwamen ze een ander groepje jongens tegen met dezelfde belangstelling. Zo raakte Hans in de AWD verzeild. Hij is er nooit meer weggegaan.

Liever in het duin dan een baan binnen

In 1962 deden Hans en zes anderen in één seizoen een gebiedsdekkende (!) broedvogelinventarisatie, een enorme prestatie. Na de militaire dienst wilde hij het liefst in de duinen werken, want daar lag zijn hart. In oktober 1962 kon hij aan de slag bij Gemeentewaterleidingen Amsterdam. Er was personeel nodig vanwege de aanleg van het derde infiltratiegebied. In de strenge winter van 1962/63 lag dat werk tijdelijk stil en moesten de mannen onder andere in het bos werken. → pag. 4

→ vervolg pag. 3

In memoriam: Hans Vader

Dat laatste beviel goed en sindsdien werkte hij bij de 'Beplantingen'. Veel wilgen die nu oud en krom zijn, zijn ooit door Hans aangeplant. In 1967 maakte hij promotie: hij werd boswachter en bleef dat tot aan zijn pensioen in 2005. Men kon altijd bij Hans terecht met vragen natuur en historie. Ook heeft hij veel educatief werk verzet in het (oude) bezoekerscentrum, met natuurtentoonstellingen. Hij heeft zich ook beijverd om de originele vinkenbaan en rijksmonument Zeerust uit 1856 gerestaureerd te krijgen, wat in 2005 gelukt is. Na zijn pensionering bleef Hans nauw betrokken bij 'zijn' AWD, nu als vrijwilliger. Hans heeft nooit nagelaten om tijdens zijn dienstjaren het natuurbeheer kritisch te volgen, en dat bleef hij na zijn diensttijd als vrijwilliger ook doen.

Vinkenbaan

De groep 'vogeljongens' begon onder leiding van Hans in 1964 met het bouwen van een vinkenbaan in het (toen nog kale) Paradijsveld. In 1965 werden de eerste vogels gevangen en geringd. Ze wilden zich toeleggen op vogels die elders langs de kust niet of nauwelijks werden gevangen. Ze experimenteerden met geluid (wat toen volstrekt nieuw was) en vingen prompt rietgorzen en vooral veel graspiepers!

Het eerste riet

In die jaren namen ze allerlei initiatieven op het gebied van natuurbeheer. Zo heeft Hans schelpenstrandjes aangelegd voor plevieren. Begin jaren '70 heeft hij riet in de Zwaneplas aangeplant. Alleen omdat het een voor de waterwinning minder belangrijke plek was, kreeg hij er toestemming voor. Op andere plekken zou het de waterdoorstroming belemmeren. Pas na een paar jaar sloeg het aan, waardoor er meer broedende rietvogels kwamen – én minder oeverafslag. Het riet in de Zwaneplas is daarmee de oorsprong van alle huidige riet in de AWD.

Zeer actieve vogelaar

Hans is altijd heel erg actief geweest op het gebied van vogels. Hij heeft veel verschillende dingen gedaan: onderzoek, actieve bescherming, publiceren en bestuurswerk. Een min of meer chronologisch overzicht:

- * Hij heeft in de AWD van begin jaren 60 tot en met 2013 (in totaal dus meer dan 50 jaar) broedvogels geteld.
- * Hij heeft in het Noord-Hollandse deel van de AWD van 1984 tot en met 2004 het BMP-onderzoek gecoördineerd.

Afbeelding 2. Hans op vinkenbaan 1990 (Gert Baeyens).

- * Hij is vanaf 1964 tot in 2017 (dus 53 jaar) drijvende kracht geweest achter 'zijn' vinkenbaan, officieel: Vogelringstation Amsterdamse Waterleidingduinen als medeoprichter, bouwer en voorzitter.
- * Hij heeft 38 jaar lang de watervogeltellingen in de AWD gecoördineerd. Zelf telde hij tot voor kort het Westerkanaal.
- * Hij heeft veel gepubliceerd over diverse vogelonderwerpen, vooral gebaseerd op waarnemingen in de AWD, van resultaten van inventarisaties tot terugmeldingen van geringde vogels, van botulisme tot gevolgen van beheer voor vogels. Hij publiceerde vooral in de Fitis, maar ook in het Vogeljaar, Tussen Duin en Dijk, De Levende Natuur en in deze nieuwsbrief en hij werkte mee aan diverse vogelatlassen.
- * Hij is 36 jaar lang bestuurslid geweest van Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland

Buitenstaanders dachten dat Hans dit als duinwachter onder werktijd deed, maar hij deed het allemaal vrijwillig. Bij zijn pensionering zei hij:

“Mijn werk heeft mijn hobby verergerd”

Wat heeft Hans bereikt?

- * Door zijn onderzoekswerk is meer inzicht ontstaan in de broed- en watervogelbevolking in de AWD, en de veranderingen daarin in de loop der jaren.
- * Hij heeft als coördinator en opleider jarenlang gezorgd dat het vogelringstation in de AWD goed 'liep', met een enthousiast team aan ringers en assistenten. Hierdoor is meer inzicht ontstaan in trekvogels.

Onderscheidingen

In 2007 ontving Hans van Vogelbescherming Nederland een **Gouden Lepelaar**, in 2010 van de Vogelwerkgroep een **Gouden Fitis** en werd hij benoemd tot **erelid**. In november 2013 werd hij door Sovon benoemd tot **Waarnemer van verdienste**, een onderscheiding voor wie 40 jaar of langer vogels heeft geteld.

Duinhistorie

Zijn belangstelling voor historie (in het bijzonder: archeologie) werd in de jaren '60 bij de aanleg van de infiltratiegebieden gewekt. Toen Van Limburg Stirumkanaal in 1994-1995 en 2007 in twee fases werd gedempt, zocht én vond Hans allerlei bijzondere archeologische resten, zoals vele aardewerkscherven en botten van o.a. van edelhart, rund en oehoe. Hij werd een goede amateurarcheoloog, en hij publiceerde er ook over. Hij was vanaf de oprichting in 2001 lid van de Historische Werkgroep AWD, waar hij door zijn grote gebiedskennis en ijzeren geheugen een bijzonder waardevolle inbreng had.

Hans als mens

Het moge duidelijk zijn: Hans' passie is vogels. Hij heeft er zijn hele leven aan gewijd. Zo'n onvermoeibare en gepassioneerde man, dat vind ik bijzonder. Het aantal uren dat hij vogelde en ringde is ontelbaar, maar dat deed nooit ter zake. Ons rest niets anders dan grote erkentelijkheid voor zijn enorme inzet. Hans: het duin, de vogels en je mede-vrijwilligers zullen je node missen, als vogelaar, maar vooral als mens.

Antje Ehrenburg

Verdwijning en terugkeer van de Duinwespenorchis

Dirk Kapteyn den Boumeester

Tot voor kort ging het erg slecht met de duinwespenorchis (*Epipactis helleborine* var. *neerlandica*) in de AWD. De populaties in dennenbossen zijn in het betreffende gebied sinds vele jaren verdwenen, mede door de groeiende aantallen damherten. De damherten hebben zich zo vermeerderd, dat ook alle populaties in vochtige kruipwilgvegetaties zijn verdwenen (Mourik 2017). Een populatie in droge kruipwilgvegetatie op het Vinkenveld heeft zich (met sterk teruglopende aantallen) tot 2012 kunnen handhaven. Vanaf 2013 kon de duinwespenorchis vanwege de extreem hoge graasdruk door damherten ook op de laatste groeiplaats niet meer gevonden worden. Dankzij beschermingsmaatregelen was de soort ook dit jaar, na herontdekking in september 2016, weer terug.

Afbeelding 1. Opkomende Duinwespenorchis, 6 juli 2017 (Dirk Kapteyn den Boumeester).

Begin 2016 werd een raster rond de laatst bekende groeiplaats op het Vinkenveld geplaatst (afbeelding 2). Op 20 september 2016 werden 15 exemplaren binnen de omheining gevonden, waarvan er zelfs zes hadden gebloeid. De planten waren vaak heel klein. Het was een verrassing om na enkele jaren van afwezigheid zoveel duinwespenorchissen te vinden. Zouden ze na 2012 telkens vroegtijdig afgevreten zijn en daarom nooit zijn opgemerkt? Het kleine formaat van de planten lijkt er ook op te wijzen dat ze moeilijke jaren achter de rug hadden. In 2017 waren tien bloeiende planten aanwezig (afbeelding 3, 4). Een elfde, wat kleinere plant had wel een bloeiaanleg, maar blijkbaar waren de bloemknoppen in een vroeg stadium afgeworpen of niet tot ontwikkeling gekomen. Zeven bloeiende exemplaren waren duidelijk groter dan de planten van 2016.

Enkele planten werden op 1 augustus 2017 door een wesp bezocht. Het dier had ook duidelijk zichtbaar polliniën van de duinwespenorchis op de kop. De wesp kon niet worden gevangen voor determinatie. De planten waren op 1 augustus deels in het begin van de bloei, deels in volle bloei, één was nog geheel

in knop, maar de stengel was al wel gestrekt. Op 11 augustus was de bloei aan het eind, op de al gesignaleerde late plant na. De bloeiperiode valt daarmee in 2017 vrij vroeg en lijkt ook vrij kort. De rasters hebben niet alleen hun nut bewezen voor de duinwespenorchis. Ook rondbladig wintergroen en zandblauwtje bloeien weer binnen de omheining en kruipwilg staat er weer vitaal bij. Het voorkomen van valse salie en zandblauwtje lijkt op oppervlakkige ontkalking te wijzen. Enkele grassen en composieten moeten volgend jaar nog op naam worden gebracht. De opslag van abeel, meidoorn en eik wordt in overleg met Waternet uitgemaaid.

Overige binnen de omheining aangetroffen planten:

Buntgras	
Smal fakkelgras	
Zomereik	zaailingen
Eenstijlige meidoorn	zaailingen
Kruipwilg	
Gauwe abeel	zaailingen/opslag
Rolklaver	
Gewone vleugeltjesbloem	
Dauwbraam	
Duindoorn	
Rondbladig wintergroen	vele exemplaren!
Geel walstro	
Valse salie	
Mannetjesereprijs	
Zandblauwtje	1 groepje
Driedistel	1 ex.
Kleine leeuwentand (Thrinicia)	
Schermhavikskruid	

Nu in 2016 eindelijk een ontheffing is afgegeven kan het aantal damherten hopelijk in enige jaren zo gereduceerd worden, dat het gebied zijn status van Natura 2000-gebied weer waar kan maken. Uitrasteren is lokaal zinvol – om uitsterving van soorten te voorkomen – maar het is uiteindelijk een druppel op een gloeiende plaat, omdat het uitgerasterde oppervlak slechts zeer beperkt kan zijn.

Op de site www.dwkdb.nl/orch-onderz (nieuw site-adres!) is meer over de duinwespenorchis te vinden. Het meeste onderzoek is in de AWD gedaan.

Dirk Kapteyn den Boumeester is vrijwillig orchideeënonderzoeker in de AWD

Referentie

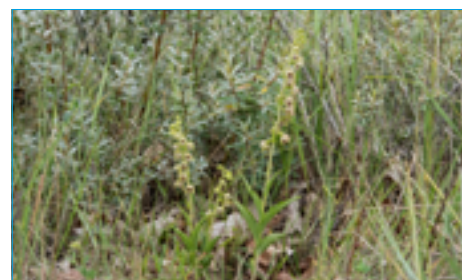
Mourik, J. 2017. Damherten en flora Amsterdamse Waterleidingduinen, Tussen Duin en Dijk 2017:3

Afbeelding 2. Omheinde groeiplaats op het Vinkenveld (Dirk Kapteyn den Boumeester).

Afbeelding 3. Bloeitros van Duinwespenorchis 1 augustus 2017 (Dirk Kapteyn den Boumeester).

Afbeelding 4. Groepje bloeiende Duinwespenorchis 1 augustus 2017 (Dirk Kapteyn den Boumeester).

Nieuwe natuurvriendelijke oevers

Steven van Duijvenbode en Luc Geelen

Abbeelding 1. De huidige oevers van het Westerkanaal, met schouwpad. Er valt nog natuurwinst te halen (Waternet).

In de Amsterdamse Waterleidingduinen zijn veel watergangen. Op veel plaatsen liggen nog werkpaden. Waternet wil echter dat de oevers natuurvriendelijker worden.

Op natuurvriendelijke oevers groeien verschillende plantensoorten, die weer aantrekkelijk zijn voor zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën, vlinders en libellen. In opdracht van Waternet heeft Monique Mastenbroek van begin februari tot eind mei 2017 in het kader van haar afstuderen voor de opleiding Landscape and Environment Management aan de Hogeschool Inholland gewerkt aan een herinrichtingsplan voor het herstel van natte natuur in de Amsterdamse Waterleidingduinen. In dit artikel bespreken we kort haar resultaten.

Meer variatie in de natuur

Door de langdurige waterwinning (sinds 1853) is de natte natuur in de duinen lange tijd achteruitgegaan. In de loop van de tijd kwam langzaam maar zeker het inzicht dat natuur óók belangrijk is. Om de natuur te herstellen zijn sindsdien grote stappen gezet. Zo wordt het grondwater in de duinen sinds 1957 aangevuld met het water uit het Lekkanaal. Daarna is een aantal winkanalen gedempt en is het waterpeil in een aantal kanalen verhoogd. De meest kansrijke locaties voor verder herstel liggen op dit moment langs de oevers van de watergangen. Het doel van het afstudeeronderzoek was het vinden van herstel-

mogelijkheden van natte natuur in de AWD door te kijken naar herinrichtingsmogelijkheden op drie locaties die representatief zijn voor grote delen van het duingebied. Dit is gedaan aan de hand van een literatuuronderzoek, veldwerk bleef beperkt vanwege het seizoen.

Er is ingegaan op vragen zoals: hoe pas ik de oevers aan, zodat er planten gaan groeien die afhankelijk zijn van ondiep grondwater? Welke aanpassingen zijn nodig om rietoevers te ontwikkelen, zodat rietvogels zich kunnen vestigen?

Doelen voor natuurvriendelijke oevers

In het onderzoek zijn de oevers langs het Westerkanaal en op twee locaties langs de toevoersloot onderzocht. Het is de bedoeling dat deze plekken aantrekkelijker worden voor natuur. Allereerst zijn de doelen en randvoorwaarden voor de herinrichting in kaart gebracht op het gebied van natuurwaarden, drinkwaterproductie, gebruik en beheer. Vanuit Natura 2000 wordt gestreefd naar behoud en/of uitbreiding van vochtige duinvalleien. Vanuit de drinkwaterproductie is een vereiste dat het water even goed blijft doorstromen als nu en dat de oevers niet mogen afkalven. De beleefbaarheid voor de recreanten is daarnaast nog van belang en er moet een goede balans zijn tussen potentiële natuurwaarden en het beheer dat daar voor nodig is. → pag. 7

→ vervolg pag. 6

Nieuwe natuurvriendelijke oevers

Met behulp van het Handboek Natuurdoeltypen (Bal 2001) is gekeken welke natuurtypen en doelsoorten relevant zijn voor de herinrichting. Dat zijn:

- Natte duinvalei
- Duinplas
- Kanaal en vaart
- Moeras
- Wilgenstruweel/Nat-Vochtig struweel

Keuzes maken voor drie locaties

Bij het in kaart brengen van de huidige situatie van de drie heel verschillende onderzoeklocaties is naar voren gekomen dat het verloop van het grondwater bij de drie oevers anders is. Bij het Westerkanaal is sprake van een kwelsituatie, voor de toevoersloot bij het Eiland van Rolvers is sprake van een wegsijpelsituatie en bij de toevoersloot bij het Ruigeveld is het grondwaterpeil bijna gelijk aan het waterpeil van de watergang. De voedselrijkdom bij de locaties bij de toevoersloten is vergelijkbaar, waarbij de locatie bij het Westerkanaal iets voedselrijker is.

Alle drie de oevers worden momenteel door werknemers gebruikt. De oever bij de toevoersloot bij het Eiland van Rolvers wordt daarnaast veel door recreanten gebruikt. Het huidige beheer verschilt niet veel van elkaar en bestaat voornamelijk uit het meerdere keren per jaar maaien van de schouwpaden en de watervegetatie.

De habitateisen van de doelsoorten vormden de beoordelingscriteria voor de herinrichting. Er zijn per locatie twee verschillende scenario's bedacht. Omdat de oever langs het Westerkanaal niet toegankelijk is voor recreanten, is daar vestiging van verstoringsgevoelige soorten mogelijk.

Scenario 1: De ontwikkeling is gericht op de vestiging van faunasoorten en omvat daarom met name moerasvegetaties.

Scenario 2: De ontwikkeling is gericht op de vestiging van florasoorten en omvat daarom met name duinvalleivegetaties.

Het recreatieve gebruik van de oever bij de toevoersloot bij het Eiland van Rolvers is groot, maar er is potentie voor de ontwikkeling van duinvalleivegetaties. Om de mogelijke natuurontwikkeling te kunnen onderzoeken is onderscheid gemaakt tussen de volgende scenario's:

Scenario 1: De oever zal middels een tredpad toegankelijk blijven voor recreanten.

Scenario 2: De oever zal niet meer toegankelijk zijn voor recreanten.

De oever bij de toevoersloot bij het Ruigeveld ligt naast een gebied dat reeds natte natuur omvat. Deze natuur kan wel of niet meegenomen worden in de herinrichting.

Scenario 1: Alleen het schouwpad betrekken in de herinrichting

Scenario 2: De natuur achter het schouwpad betrekken bij de herinrichting.

Afbeelding 2. Een kweloever bij het Huppelkanaal. Méér potentie voor natuur?

Op grond van alle belangenafwegingen komt Monique met het volgende advies voor Waternet:

De oever van het Westerkanaal kan het beste heringericht worden door moerasvegetaties met en zonder rietkragen en een grote poel. Deze poel kan aangelegd worden door de greppel langs de oever te vergroten.

De oever van de toevoersloot bij het Eiland van Rolvers kan het beste zoveel mogelijk toegankelijk blijven voor recreanten, waardoor de oever voor een groot deel intact moet worden gelaten. De combinatie van recreatie en natuurontwikkeling is mogelijk middels smalle rietkragen en de ontwikkeling van duinvalleivegetaties met poelen waar achterlangs een tredpad mag ontstaan.

De oever van de toevoersloot bij het Ruigeveld kan het beste heringericht worden door gradiëntrijke overgangen te laten ontstaan tussen vochtig struweel met poelen en moerasvegetaties met rietkragen.

Plannen voor de toekomst

Waternet wil de komende jaren 12 kilometer oever in de Waterleidingduinen natuurvriendelijk inrichten. De provincie Noord-Holland verstrekt hiervoor de subsidie. Voor de herinrichting gaan wij een uitvoeringsplan opstellen. Waternet kan hierdoor nu ruim 5 hectare natte natuur herstellen. Zeker als de stand van de damherten weer voldoende is verlaagd kunnen de oevers een belangrijke bijdrage leveren aan leefgebied voor veel verschillende bijzondere soorten.

Steven van Duijvenbode is adviseur waterkwaliteit- en kwantiteit
Luc Geelen is beleidsadviseur natuurbeheer

In beeld

Het is alweer vijf jaar geleden dat de veelzijdige fotograaf Harm Botman overleed. Natuurfotografie was een van zijn passies. Waternet kocht eerder zijn luchtfoto's van de AWD aan. Nu hebben we zijn paddenstoelendia's laten digitaliseren. Geïnteresseerden kunnen die inzien en (onder voorwaarde van naamsvermelding van de fotograaf) gebruiken voor bijvoorbeeld lezingen.

Fotograaf: Harm Botman.

DUINRAADSEL

Fotograaf: Dick Groenendijk

Deze toch wel bijzondere vondst werd afgelopen jaar in het duin gedaan. Maar wat is het in hemelsnaam?

- A. Simpel, toch? Links is het larvenhuidje van een grote keizerlibel, rechts van een zuidelijke. Mannetjes uiteraard.
- B. Bij het restaureren van Vinkenbaanhuisje Zeerust (zie elders in dit nummer) werd deze historische vondst gedaan: oude kroontjespennen die misschien wel van Aernout van Lennep zijn geweest!
- C. Onze eigen insectenexpert Siem Langeveld vond in een vermolmd stuk hout deze twee unieke larven van een schubkever, eentje zonder Nederlandse naam: de Jabba thehuttii. Landelijk is maar een handjevol waarnemingen bekend.
- D. Vanwege enorme overlast van hoornaars bij ingang Oase – die al diverse bezoekers en werknemers gestoken hadden – is besloten de dieren te doden door hun nest uit te roken. Hier zie je de achterlijven van twee verbrande dieren. Kijk eens naar die angels, daar wil je niet graag door gestoken worden!

De oplossing staat op pagina 17

Natuurwonder in de AWD

Leo Jalink en Cora van der Plaats

Normaalgesproken is de tepelaardster een zeldzame soort. Je vindt hem zelden tot nooit in grote aantallen. Vorig jaar werden ze ook aangetroffen, maar deze winter staan ze met duizenden in de AWD. Er is eerder een massaal voorkomen geweest van de Tepelaardster in de AWD, in de jaren 1927-1932.

De tepelaardster is een sterk hygroscopische aardster. Bij nat weer zijn de slippy van de aardster mooi uitgespreid waardoor je het bolletje en de bruine bovenkant van de slippy goed kunt zien (Afbeelding 1). Bij droog weer buigen de slippy weer naar boven zodat ze het bolletje weer geheel omsluiten en beschermen. De aardster lijkt dan meer op een uitgedroogde oude eikel en is dan heel moeilijk te vinden (Afbeelding 2). Dit proces van inbuigen en weer spreiden van de slippy kan zich eindeloos herhalen bij wisseling van droogte en vocht.

De tepelaardsterren staan deze winter in een 2 km lange strook aan de oostkant van de Van Limburg Stirum vallei. Die strook begint 15 tot 50 meter van de vallei en varieert in breedte van 10 tot wel 70 meter. Ons idee is dat het aardsterrenrijke gebied de zone is waar het zand van het eerst aangelegde deel van de Van Limburg Stirum in bescheiden mate is ingestoven over de bestaande mosrijke duingraslanden.

Afbeelding 1. Tepelaardsterren met uitgespreide slippy, Van Limburg Stirumvallei, januari 2018 (Cora van der Plaats).

Je vindt de tepelaardster meestal in open duinstruweel en duingraslanden met verspreide struikjes. Het bijzondere van de huidige vondst is de enorme grootte van het gebied en de ongekende aantallen (Afbeelding 3). Ze liggen met tientallen vlak bij elkaar, en in totaal gaat het om duizenden exemplaren. In de ruim dertig jaar dat ik (LJ) al naar aardsterren kijk, heb ik zoiets nog nooit gezien. De vindplaats wordt de komende jaren in de gaten gehouden.

Als je de tepelaardsterren zelf wilt zien, wandel dan na regen of met vochtig weer door de duinen net ten oosten van de vallei. Vanaf 100 meter ten noorden van de Langevelderslag kun je ze al tegen komen. En als je ze niet ziet, is het toch een mooie wandeling.

Leo Jalink & Cora van der Plaats

Leo en Cora zijn paddenstoelenonderzoekers. Leo stuurt daarbij de wasplatenwerkgroep van de AWD aan.

Afbeelding 2. Tepelaardster met gesloten slippy, Van Limburg Stirumvallei, januari 2018 (Leo Jalink).

Afbeelding 3. De hoeveelheid tepelaardsterren die te zien is, is ongekend, Van Limburg Stirumvallei, januari 2018 (Cora van der Plaats).

Opknopbeurt historische parels

André Immerzeel

We zijn zuinig zijn op onze pareltjes. Er is de laatste jaren dan ook hard gewerkt in de AWD. Niet alleen voor de drinkwatervoorziening en de natuur... Nee, ook een aantal historische pandjes is flink aangepakt. Stuk voor stuk zijn die een relict van hun soort. Reden dus om ze zorgvuldig te restaureren. In dit stuk lopen we ze langs.

Oorspronkelijk en duurzaam

Van elk pand hebben we op basis van foto's en oude beschrijvingen de historie boven water gehaald. We hebben daarbij uitgezocht met welke materialen ze gebouwd waren en welke kleurstellingen de originele gebouwen hadden. Die hebben we zoveel mogelijk bij de restauratie teruggebracht. Vanuit duurzaamheidsoogpunt hebben we voor de bouwmaterialen en het meubilair gebruik gemaakt van hout uit de AWD of, als dat niet mogelijk was, in elk geval inlands hout. De gebruikte verf is op lijnoliebasis, gewonnen uit vlas dat verbouwd is op braakliggende terreinen van Waternet in Westpoort Amsterdam.

Afbeelding 1-2. Huis van het Wester vóór en na de opknopbeurt (André Immerzeel).

Huis van het Wester

Gelegen aan het eind van de Duizendmeterweg, bij de zeereep. Gebouwd rond 1888, in opdracht van de gemeente Amsterdam, als dienstwoning bij het toenmalige machinepompgebouw.

Dit pand heeft de meest rigoureuze aanpak ondergaan (Afbeelding 1 en 2). Dichtgemetselde ramen zijn weer ontmet-seld, vloeren, kozijnen, ramen en de trap naar de zolder zijn vervangen, een opkamer is teruggebracht. Ook de oorspronke-lijk tweede schoorsteen is weer teruggezet. Het toenmalige machinepompgebouw dat naast de dienstwoning stond, is in de jaren dertig van de vorige eeuw gesloopt. Na de aanleg van het Noordoosterkanaal in die tijd stroomde het water van het Westerkanaal door natuurlijk verval naar de Oranjekom en hoef-de het niet meer te worden overgepompt. Daarmee kwam de functie van het pompgebouw te vervallen. Het Huis van het Wester is het laatste nog bestaande woonhuis in de Amster-damse Waterleidingduinen. Het dient nu als 'landschapskijk-hut' en is vrij toegankelijk. Het wordt daarnaast gebruikt bij excursies en voor ontvangsten. Na overleg met Johan Stuart van VWG Zuid-Kennemerland is het gebouw geschikt gemaakt als eventuele verblijfsplaats voor gierzwaluw, huiszwaluw, witte kwikstaart, spreeuw en huismus (Afbeelding 3).

In samenwerking met Waternetvrijwilliger Bart Noort zijn vleermuiskasten opgehangen. Het voormalige toilet is ingericht als vlinderkast / insectenhotel. In het eerste najaar hadden bijen de plek al gevonden.

Waternetvrijwilliger Axel Groenveld adviseerde ons over hoe we de kelder het beste in konden richten voor overwinterende amfibieën. En met succes, want rugstreeppadden hadden er al snel een schuilplek gevonden (Afbeelding 4). → pag. 11

Afbeelding 3 en 4. De eerste dieren hebben hun weg naar het gerestaureerde huisje al gevonden: links poepsporen onder een gierzwaluwopening, rechts rugstreeppadden in de kelder (André Immerzeel).

→ vervolg pag. 10

Opknappbeurt historische parels

Vinkenbaanhuisje Zeerust

Gelegen op het Speelveld nabij ingang Oranjekom/Oase. Gebouwd in 1854, in opdracht van Aernout van Lennep, als vanginstallatie voor zangvogels en onderkomen voor de vinkenvangers. Het is een Rijksmonument en het laatste originele vinkenbaanhuisje in de AWD. Tijdens de restauratie is een prachtige balkenlaag in de dakpunt aan de voorkant tevoorschijn gekomen. Deze hebben we zichtbaar gehouden. De cederhouten planken aan de zijkanten van het pand zijn weliswaar niet origineel maar hebben we nu, in het kader van duurzaamheid, nog wel laten zitten omdat het hout nog relatief nieuw is. Als deze in de toekomst vervangen moeten worden, zullen we alsnog originele materialen gebruiken. Het vinkenbaanhuisje Zeerust wordt niet meer voor de oorspronkelijke functie gebruikt. Het wordt nu ingezet bij educatieve activiteiten voor scholen en voor excursies.

Afbeelding 3. Vinkenbaanhuisje Zeerust na de restauratie (André Immerzeel).

Afbeelding 4. Voormalige Jachthut Schuil en Rust na de grondige restauratie (André Immerzeel).

Oude Beek

Gelegen nabij ingang Oranjekom/Oase. Gebouwd in 1929, in opdracht van de gemeente Amsterdam. Dit pompgebouwtje was de verbindende schakel tussen de Oude Beek en het Sprenkelkanaal. Het is een Provinciaal Monument. De buitenkant is in 2014 gerestaureerd, toen onder andere het leistenen dak is teruggebracht. Het interieur zal in 2018 worden verbouwd tot vergader- en ontvangstlocatie.

Ten tijde van het schrijven van deze tekst zijn er verschillende borden met informatie in productie. Binnenkort zijn deze bij en in de pandjes te vinden. Ook komt er informatie op onze [website waternet.nl/awd](http://website.waternet.nl/awd)

Als laatste ... Een expliciet dankwoord is hier op zijn plaats voor allen die zich hier met zoveel enthousiasme en betrokkenheid voor hebben ingezet: vrijwilligers, collega's en externen. Bij deze dank!

André Immerzeel is projectleider bij de afdeling Bron- en Natuurbeheer

Jachthut Schuil en Rust

Gelegen langs de Blauwe Weg. Gebouwd rond 1900, in opdracht van de familie Van Lennep, als verblijf- en opslagplaats van de jachtopziener. De restauratie is grondig aangepakt. Onder andere is een deel van de fundering vernieuwd, is de vloer vervangen en zijn de oorspronkelijke horizontale betimmering en kleurstelling aan de buitenkant teruggebracht. Schuil en Rust is de laatste oorspronkelijke jachthut in de AWD. Het gebouw wordt nu onder andere ingezet bij excursies.

Afbeelding 5-6. Oude Beek in 1933 en nu (André Immerzeel).

Konijnen steeds meer teruggedrongen

Mark van Til

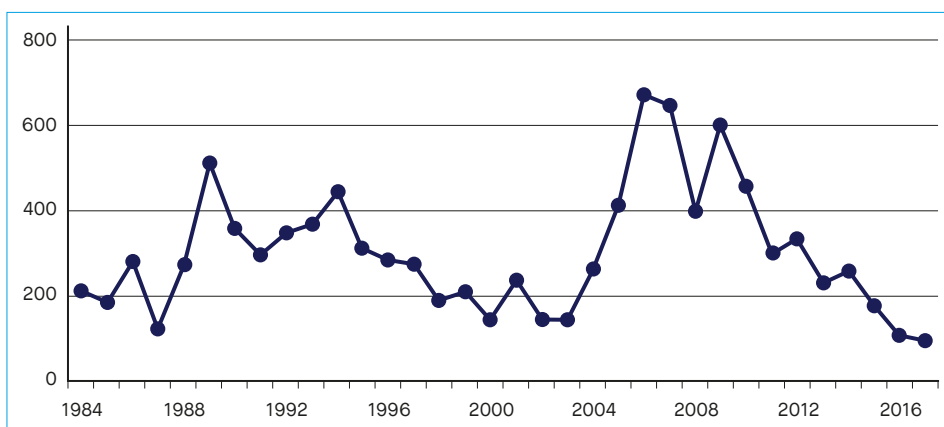
Afbeelding 1. Konijn (*Oryctolagus cuniculus*), (Aad van der Voet).

Inleiding

Het konijn is onlosmakelijk met de duinen verbonden. Je kunt met recht zeggen dat het een sleutelsoort is in de duingraslanden. Duingraslanden worden tot de Europees beschermde habitat 'grijze duinen' gerekend, dat in Nederland over een grote oppervlakte voorkomt. De grijze duinen zijn niet alleen het leefgebied van heel veel bijzondere vaatplanten en (korst)mossen, maar ook van allerlei insecten en paddenstoelen. Duingraslanden bestaan uit open tot gesloten vegetatie, die op een overwegend voedselarme bodem groeit. Door met name een overmaat aan stikstof (luchtverontreiniging) zijn zij op veel plaatsen voedselrijker geworden, waar vooral hoge grassen zoals duinriet van hebben kunnen profiteren. Zolang er veel konijnen in de duingraslanden leven houden zij door grazen en graven de begroeiing kort en open, en blijft er plek voor al die bijzondere soorten zoals viooltjes, rendiermossen, parelmoervlinders en wasplaten.

Konijnen tellen vanuit de auto

De ontwikkeling van het konijn wordt al vanaf 1984 gevolgd door duinbeheerders. Zij doen dat door in het voorjaar en najaar op een vaste route konijnen te tellen, vanaf één uur na zonsondergang. De route in de AWD is ongeveer 25 kilometer lang en doorkruist zo'n beetje het hele gebied van noord naar zuid en van oost naar west. Vanuit de auto worden alle dieren geteld die bij groot licht worden gezien. Uit deze telling komt een langjarige trend naar voren (zie figuur 1), waaruit blijkt dat de aantallen behoorlijk fluctueren. In de jaren 90 was sprake van de uitbraak van het VHS-virus (VHS1), waardoor de aantallen sterk terugliepen, tot ongeveer in het jaar 2003. Daarna trad binnen enkele jaren een ongekend herstel op; we telden meer konijnen dan ooit. Na 2008 is echter sprake van een gestage daling. Met name in het middenduin kelderden de aantallen in korte tijd enorm.

Figuur 2. Ontwikkeling van de konijnen in de AWD van 1984-2017, op basis van jaarlijkse konijntelling.

... en door keutels te tellen!

De indruk was al die jaren dat de malaise voorbij ging aan het buitenduin. Uitgerekend dit deel van de AWD wordt door de telroute slechts in geringe mate doorkruist, doordat er maar weinig wegen lopen. Een goede indruk van het aantal konijnen dat in een gebied leeft kan echter ook verkregen worden door

konijnenkeutels te tellen. Om een beeld te krijgen van de situatie van het konijn in de hele AWD hebben in de zomer van 2014 Sven Pekel en in 2017 Luuk Jungerling en Micha d'Oliveira in verschillende deelgebieden in totaal 310 plots van 1 m² uitgezet met piketten, in verspreid liggende stukjes duingrasland.
→ pag. 13

→ vervolg pag. 12

Konijnen steeds meer teruggedrongen

Op hetzelfde moment hebben zij alle keutels uit de plots verwijderd. Na vier weken hebben ze de plots weer opgezocht en alle 'verse' konijnenkeutels geteld. Dit is een maat voor hoeveel konijnen ter plekke leven.

Eldorado in zeereep en buitenduin

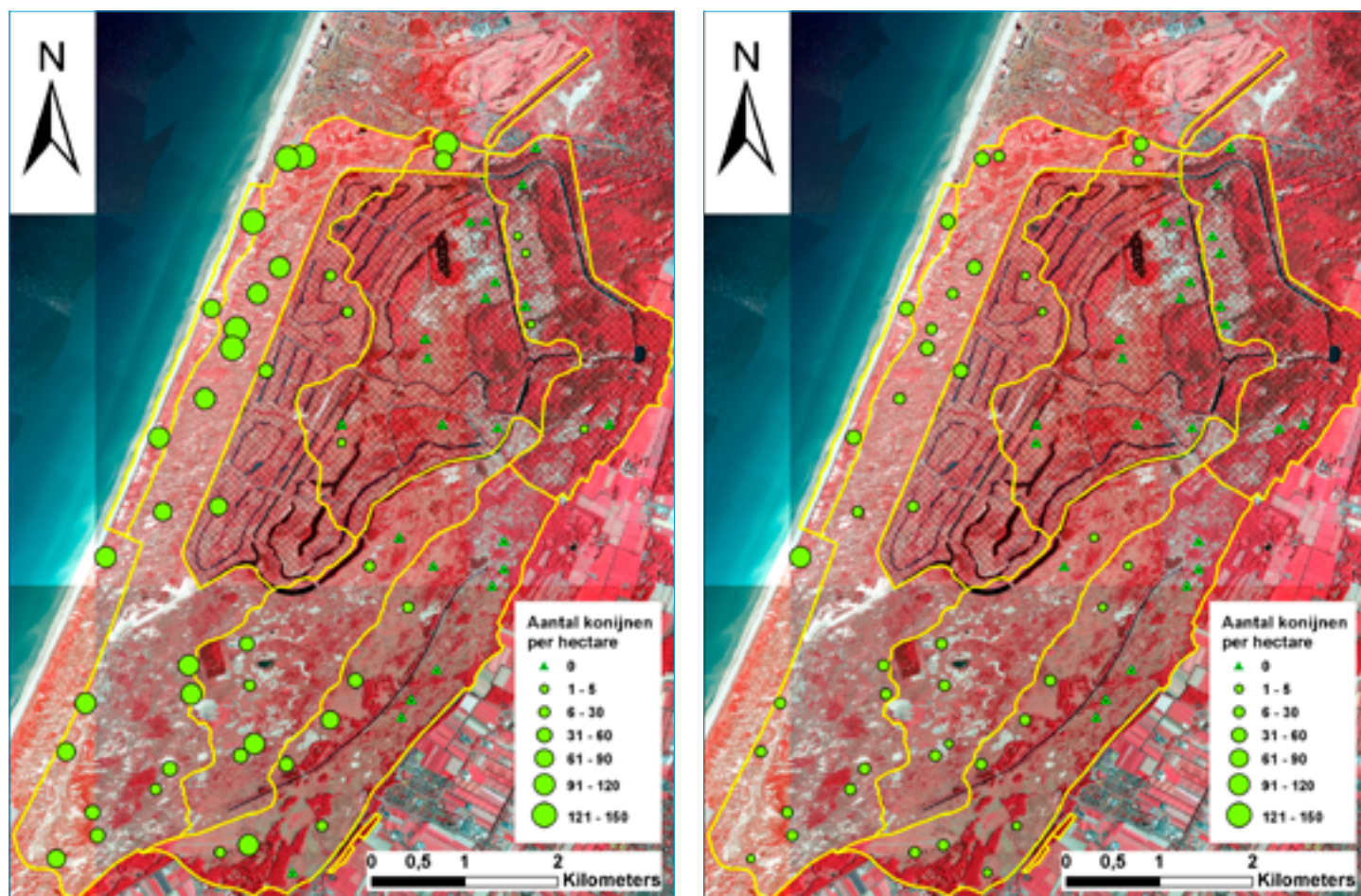
In 2014 leefden in het kalkrijke buitenduin en de zeereep nog veel konijnen (figuur 2). Kennelijk was het daar goed toeven, er was genoeg te eten en virusziekten waren niet zo actief in de kalkrijke duingraslanden. In het meer ontkalkte midden- en binnenduin was het toen al andere koek. In het noordelijke deel ontbraken konijnen vrijwel geheel, in het zuiden leefden zij overwegend in kleine aantallen. Het binnenduin was toen al grotendeels ontvolkt.

In 2016 brak een nieuwe variant uit van het VHS-virus (VHS2), die veel virulenter is dan VHS1. De gevolgen bleven niet uit. Op sommige plekken in het buitenduin werden veel dode konijnen gevonden, vooral jonge dieren. Om een beeld te krijgen van de gevolgen werd het onderzoek van 2014 in 2017 herhaald (figuur 2). De keuteltellingen hebben duidelijk gemaakt dat het er slecht voorstaat met het konijn. In vrijwel de gehele AWD zijn de aantallen drastisch gedaald, waarbij sprake is van een gradiënt van west naar oost. In het westelijke, kalkrijke deel kunnen konijnen zich nog in lage aantallen handhaven.

Hoe nu verder?

Het is te hopen dat de konijnen snel resistentie weten te ontwikkelen tegen het virus, en zich dan weer kunnen uitbreiden. In sommige delen van de AWD is dit waarschijnlijk een moeilijk verhaal. Door de aanwezigheid van barrières (kanalen, infiltratiegeulen, uitgestrekte bossen) zullen zij zich vanuit het westen niet makkelijk oostwaarts kunnen uitbreiden. Moeten we dan de konijnen een helpende hand bieden door gezonde dieren te gaan introduceren? Komende jaren gaat een landelijk onderzoek lopen, waarbinnen de (on)mogelijkheden van introductie worden onderzocht.

Mark van Til is adviseur natuurbeheer bij Waternet

Figuur 3: Verspreiding en dichtheid van de konijnenpopulatie in verschillende landschapszones (van west naar oost: zeereep, buitenduin, middenduin en binnenduin) in de AWD in 2014 (links) en 2017 (rechts), op basis van keuteltellingen. De gearceerde gebieden geven deelgebieden met barrières aan.

Afbeelding 1. Beheerders krijgen grijze haren van deze invasieve exoot (Foto Luc Geelen).

Rimpelroos bezorgt rimpels en grijze haren

Luc Geelen

Rimpelroos is door overwoekering een bedreiging voor veel plantensoorten in de duinen. Mogelijk is ook sprake van kruisingen met het inheemse duinroosje. Daarom wil Waternet graag van deze soort af. Maar dit blijkt verre van eenvoudig.

Rimpelroos is een rozensoort die oorspronkelijk uit Oost-Azië komt. Hij komt van nature vooral in zandduinen in de kustgebieden voor. Rimpelroos groeit goed op droge, kalkrijke bodems. Ook is de soort behoorlijk zouttolerant. De eerste waarnemingen van deze vanuit Japan in Europa ingevoerde soort zijn van 1796. Sinds 1845 werd hij in Europa meer en meer aangeplant. Anno nu gebeurt dat nog steeds regelmatig in tuinen, parken, plantsoenen en wegbermen. Vooral in het duingebied was het een geliefde en veel gebruikte plant in gemeentegroen, juist vanwege zijn zouttolerantie, het vasthouden van zand en de aantrekkelijke bloemen en bottels. Vanuit de aanplantplekken is rimpelroos verwilderd. Dat kan ook over een grote afstand, omdat de zaden kunnen worden verspreid door vogels.

In Nederland werd rimpelroos voor het eerst verwilderend gevonden in 1926. Eenmaal gevestigd breidt rimpelroos zich als een olievlek uit. Vanuit de wortels worden nieuwe uitlopers gevormd die zich tot wel 50 cm per jaar kunnen uitbreiden. Rimpelroos wordt 1 tot 2 m hoog en vormt een dichte wirwar van stengels waar niets anders meer tussen kan groeien.

Woekeraar

In een aantal duingebieden zien we dan ook dat rimpelroos sterk is gaan woekeren. Dat tast de structuur van habitats aan, vooral waar hij duingraslanden overgroeit. In de Noordduinen bij Den Helder en het Westduinpark bij Den Haag zijn grote herstelprojecten uitgevoerd. In de 3000 hectare Belgische duinen die nog resteren, is inmiddels zo'n zes hectare bedekt met rimpelroos en daarmee is rimpelroos de meest problematische soort in de Belgische duinen. Ook in Deense en Duitse → pag.

Afbeelding 2-3. Bloemen en bessen van rimpelroos: als je deze soort in het duin aantreft, geef dat dan vooral aan Waternet door! Rimpelroos bloeit zowel roze als wit, soms zelfs op één en dezelfde struik.

→ vervolg pag. 14

Rimpelroos bezorgt rimpels en grijze haren

duingebieden zien we dat beheerders grote moeite hebben de soort te beteugelen. Al met al vormt hij een reële bedreiging voor met name het in Europees verband strikt beschermde Natura 2000-habitattype 'grijze duinen'. Omdat verspreiding zowel door zaadzetting als via de wortels verloopt, is het een taaie soort om te beheren. Het beheer is vooral preventief van aard: door incidentele vestigingen vroegtijdig aan te pakken is bij deze soort woekering te voorkomen.

Groeiplaatsen

Ten opzichte van 2012 was in 2016 het aantal groeiplaatsen in de AWD toegenomen van 14 naar 31 (Oosterbaan 2016). De totale oppervlakte besloeg 2.356 m². De verspreiding in de AWD is nu nog beperkt, maar het woekeren zoals in andere duingebieden is gebeurd willen we graag vóór zijn. Bestrijding van rimpelroos is daarom opgenomen in het Programma Aanpak Stikstof (PAS) voor de AWD. Twee locaties in het eerste infiltratiegebied en nabij het Nieuwka-naal zijn in het najaar van 2016 gerooid en uitgezeefd. Het nabeheer is gestart en vindt jaarlijks plaats.

Daarnaast zijn er verschillende groeiplaatsen in de Zuidduinen van Zandvoort. De soort breidde zich er langzaam, maar gestaag uit. De locaties in de Zuidduinen zijn binnen PAS in de winter van 2016/2017 beheerd d.m.v. rooien en afvoeren en het uitzeven van de wortels. In de komende vijf jaar zal hier elk jaar nabeheer plaatsvinden binnen de opdracht van het PAS-project. En nieuw gevonden plekken zullen in 2018 aangepakt worden.

In De Blink overwoekert de soort lokaal duindoornstruwelen. De groeiplekken aan de oostzijde van De Blink worden aangepakt in de winter van 2017/2018. Ook daar zullen nog jarenlang nabeheer en controle nodig zijn.

Bestrijdingsmethode en monitoring

Bestrijding is niet eenvoudig. De struiken worden gerooid en de wortels worden tot op 1 meter diepte uitgezeefd (Afbeelding 4) en afgevoerd. In het groeiseizoen na de ingreep wordt het gebied diverse malen nagelopen op uitlopers die, indien aanwezig, worden uitgegraven. Omdat de soort snel vanuit achtergebleven worteldelen uitloopt, worden behandelde plekken nog

meerdere malen in het groeiseizoen na de eerste ingreep nagelopen. Ieder jaar dat de struiken nog worden aangetroffen zal het jaar erop opnieuw monitoring (en indien nodig nabeheer) plaatsvinden, eventueel in samenwerking met vrijwilligers. Worden nieuwe groeiplaatsen gevonden, dan worden deze door medewerkers van Waternet ingemeten en ingevoerd in waarneming.nl, zodat ze in de NDFF terecht komen. Tevens wordt dan een beheeringreep ingepland. Graag wil ik alle vrijwilligers oproepen waarnemen van deze soort door te geven!

Luc Geelen is beleidsadviseur natuurbeheer bij Waternet

Meer info

Boer E., 2013 Risk assessment *Rosa rugosa* Thunb. ex Murray Naturalis Biodiversity Center, Leiden

Siebel, H. & A. Reichgelt. 2014. Invasieve exoten als bedreiging voor Natura 2000-doelen. Vakblad Natuur, bos, landschap.

Weidema, I., 2006. NOBANIS – Invasive Alien Species Fact Sheet – *Rosa rugosa*. From: Online Database of the North European and Baltic Network on Invasive Alien Species – NOBANIS 13 pp. www.nobanis.org

Afbeelding 4. Uitzeven van de wortels tot 1 meter diepte (Foto Luc Geelen).

Reislust van grote karekieten ontrafeld

Vincent van der Spek & Jan van der Winden

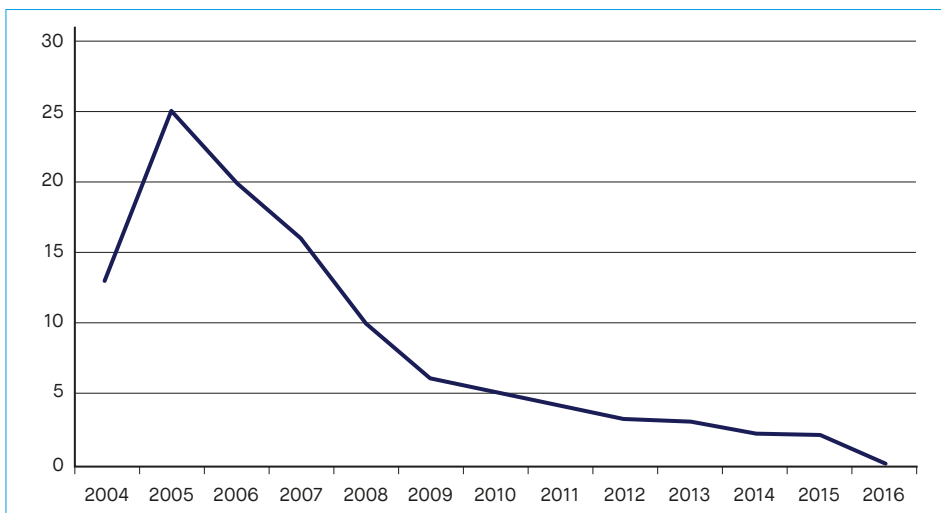

Afbeelding 1 Nico Bouman (links) en Nico de grote karekiet (zwart AL verwijst naar de kleur van zijn ring en de inscriptie daarvan), Loosdrecht, Noord-Holland, 22 mei 2017 (Martin Poot)

De ene Nico is de andere niet. Zo is "Nico zwart-AL" een stuk reislustiger dan onze eigen boswachter/beheerder Nico Bouman. Maar hun uitvalsbasis is dezelfde: de Oostelijke Vechtplassen. Dit artikel geeft een schets van hoe een datalogger de reizen van een grote karekiet in beeld bracht.

Ooit maakte onze beheereenheid in Loenen deel uit van een nationaal bolwerk van de grote karekiet. Maar het gaat landelijk niet goed met de soort – helemaal niet goed zelfs. Figuur 2 toont de afname van het aantal territoria rondom de Waterleidingplas in Loenen tussen 2004 en 2016.

Hoe dat nu precies komt, is niet goed bekend. Op onze locatie in Loenen speelt rietvraat van de sterk toegenomen aantallen ruiende ganzen een rol: de rietkragen waren gedecimeerd, terwijl grote karekieten juist van overjarig (water)riet houden, het liefst als het water daar ook nog een beetje stroomt ("stromingsriet"). Sinds 2013 neemt Waternet maatregelen om de rietkragen te beschermen. Die lijken te werken: het riet herstelt en algemenere rietvogels zoals kleine karekiet en rietzanger – die ook in aantal afnamen – nemen sindsdien weer toe. Maar de afname van de grote karekiet zette onverminderd door, totdat er in 2016 niet één paar meer broedde.

Figuur 2. Aantal broedparen grote karekiet op productielocatie Loenen 2004-2016

Landelijke achteruitgang

Ook elders in de Oostelijke Vechtplassen neemt de grote karekiet af, maar dat is helaas niet uniek: het gaat landelijk bar slecht met de soort. Tussen 1980 en 2014 was er een afname van ruim 80 procent (bron: sovon.nl), met in 2014 nog 120-150 resterende paren. Vogelbescherming Nederland heeft daarom een reddingsplan opgesteld.

Het gebrek aan geschikt riet waar grote karekieten in nestelen lijkt een belangrijke factor van de afname. Maar het is eerst van belang om te weten waar onze grote karekieten na het broedseizoen uithangen. Ja, ze trekken naar West-Afrika, dat wisten we. Maar via welke route? Waar tanken ze onderweg bij? En zitten alle karekieten in de winter op dezelfde plek, of allemaal ergens anders? Dat wist tot op heden niemand. Het is belangrijk om dat wel te weten, omdat we niet goed weten of de achteruitgang nu wordt veroorzaakt door de situatie in Nederland, tijdens de trek, in de overwintergebieden, of door een combinatie daarvan. Daarom werden in 2016 zeven exemplaren van een klein dataloggertje voorzien.

Nico

Eén van deze karekieten zat op grondgebied van Waternet. Niet in Loenen waar de broedvogels geteld worden, maar pal aan de overzijde, in Loosdrecht. Dit mannetje kreeg een zwarte kleurring met de inscriptie AL en een datalogger. Die is zo klein en zo licht dat het geen probleem vormt voor de karekiet. De vogel werd vernoemd naar onze boswachter Nico Bouman. In de omgeving werden nog zes vogels van een logger voorzien. Het punt bij dataloggers is alleen: je moet een vogel terugvangen om 'm uit te kunnen lezen. Gelukkig zijn grote karekieten net als veel andere zangvogels trouw aan hun broedplekken, en in 2017 lukte het om vier van de zeven vogels terug te vangen en te verlossen van hun datalogger, waaronder onze eigen Nico. → pag. 17

→ vervolg pag. 16

Reislust van de grote karekieten ontrafeld

Afbeelding 3 Grote Karekiet Nico, Loosdrecht, Noord-Holland, 22 mei 2017
(Vincent van der Spek)

Reislustig

In figuur 4 is grofweg te zien welke route Nico aflegde na het broedseizoen van 2016. Hij deed het aanvankelijk rustig aan voor hij op zijn eindbestemming Guinee aankwam. In april 2017 vertrok hij weer en maakt vervolgens twee tussenstops in Spanje, om in mei 2017 weer luid zingend in een Loosdrechtse rietkraag neer te ploffen. Het lijkt er vooralsnog niet op dat er specifieke locaties voor een groot aantal vogels van belang zijn en dat daar knelpunten zijn. Bescherming van riet lijkt op enkele plekken in de Oostelijke Vechtplassen overigens succesvol: 2017 was weer ietsje beter dan 2016. De genomen maatregelen stemmen voorzichtig hoopvol. Hoopvol genoeg om ze uit te breiden naar de Randmeren, het andere historische bolwerk voor de soort in Nederland. Wordt vervolgd!

Figuur 4. De door Grote Karekiet Nico afgelegde route tijdens de najaarstrek van 2016 en de voorjaarstrek van 2017.

Vincent van der Spek is adviseur natuurbeheer en recreatie bij Waternet
Jan van der Winden is zelfstandig ecooloog.

Duinraadsel antwoord

Antwoord B en C zijn de grootst mogelijke onzin. Zulke geschubde, kromme kroontjespennen? En de kever Jabba thehutti bestaat helemaal niet. Die naam is gebaseerd op een dik fantasiewezen uit Star Wars. Maar wees gerust: nee er is geen overlast door hoornaars bij ingang Oase. Een angel ziet er heel anders uit. Maar een insect is het wel! Het juiste antwoord is A: dit zijn larvenhuidjes die de libel na zijn metamorfose tot imago (volwassen libel) afwerpt. Na een vondst van drie huidjes in 2015 was dit pas de tweede keer dat voortplanting van de zuidelijke keizerlibel in de AWD onomstotelijk werd bewezen. Landelijk gezien is de AWD een hotspot voor deze relatieve nieuwkomer in Nederland.

Afbeelding 5.
Zuidelijke keizerlibel
(Aad van der Voet).

COLOFON

Redactie:

Luc Geelen
Martin Jonker
Vincent van der Spek (eindredacteur)
Paul van der Stap
Mark van Til
Aad van der Voet

Reacties op (of ideeën voor) artikelen of kopij zijn altijd welkom op natuuronderzoek@waternet.nl

De redactie houdt zich het recht voor om artikelen te redigeren en waar nodig in te korten.

Overname en bewerking van artikelen, gegevens en illustraties uit deze uitgave is alléén toegestaan met bronvermelding en uitsluitend na verkregen toestemming van de redactie en - indien ondertekend - van de auteur(s).